

LES CREUS POTENÇADES

Rafael Bastardes i Parera

Les creus que sostenen els crucifixos romànics han estat estudiades, normalment, com uns accessoris indispensables de la imatge, i només han merescut una atenció particular a causa de la decoració que han conservat (quan l'han conservada), però el seu valor ha restat limitat al d'una taula pintada, sovint, tanmateix, ben meritòria.

Que jo recordi, només Manuel Trens, a *Les majestats catalanes* (1), parla de les creus amb un breu comentari especialment dedicat a llur estructura i, àdhuc, omple una pàgina amb uns esquemes comparatius de les diverses formes que presenten els extrems dels seus braços. Dotze esquemes en total, corresponents als caps de creu només de les majestats vestides.

Encara que Manuel Trens no aprofita aquesta anàlisi per treure'n cap conseqüència, ni aventurar cap hipòtesi sobre l'evolució de la forma de les creus, diu que "*és difícil de precisar quina és la forma més antiga. Hom es veu temptat de dir que és la de braços rectilinis, sense cap motiu escultòric*", i afegeix que és el model propi de les grans majestats, i el més abundant. Es també "*el que es troba a les miniatures dels Beatus*", diu, i que "*amb discos i peces transversals en els extrems, s'inspiren en les creus d'argenteria de l'època*".

L'examen d'aquest dibuix de Manuel Trens mostra, tanmateix, l'existència evident d'una evolució (no ordenada) d'unes formes simples vers unes formes més complicades, i una clara tendència a augmentar l'aspecte ornamental, a mesura que l'estètica romànica evoluciona vers el realisme i abandona progressivament la sòbria plàstica del simbolisme del segle XII.

També Josep Gudiol i Cunill (2), a *Les creus d'argenteria a Catalunya*, analitza l'aspecte estructural de les creus, però referent a les creus metàl·liques, de petit format, processionals o d'altar. Hi mostra també aquesta lògica evolució, i observa que "*a finals del segle XIII és quan clarament apareix la flor de lis capçant les creus*".

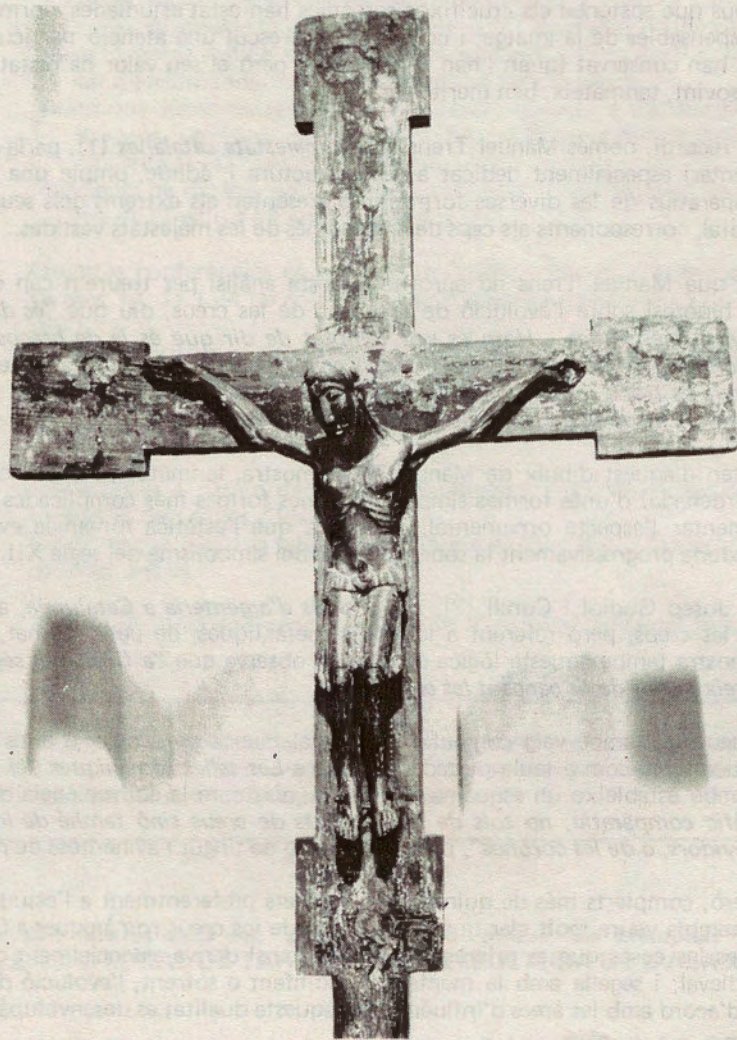
En el seu dia, també vaig comentar la general manca de dedicació a les creus, al marge, és clar, del seu interès com a taula pintada, i al llibre *Les talles romàniques del Sant Crist a Catalunya* (3) també estableixo un esquema d'evolució, així com la conveniència de fer, algun dia, "*un estudi gràfic comparatiu, no sols de les varietats de creus sinó també de les túniques, dels nusos, dels cenyidors, o de les corones*", propòsit que no he tingut l'avinentesa de realitzar.

Ara, però, complerts més de quinze anys dedicats preferentment a l'estudi dels crucifixos romànics, em sembla veure molt clar que la diversitat de les creus romàniques a Catalunya (igualmente com totes les coses que es refereixen als crucifixos) deriva essencialment de la dualitat de la mística medieval, i segella amb la mentalitat triomfant o sofrent, l'evolució de la plàstica del segle XII, ben d'acord amb les àrees d'influència on aquesta dualitat es desenvolupà.

Si entre els crucifixos de format reduït és possible que existissin, de molt antic, petites varietats de creus, sembla prou segur que tots els crucifixos monumentals de talla adoptaren, al principi i en tot el territori de Catalunya, la sòbria creu de braços rectes i caps rectangulars.

En el sector oriental, dominat (en exclusiva durant el segle XII) per la mística triomfant de les majestats vestides, no hi descobrim en aquesta època cap altra mena de creu. Adhuc quan hi apareixen les primeres imatges de Crist sofrent, ho fan també damunt aquesta mena de creu recta. Així és, originària o no, la creu que porta el Crist de Manresa, considerat de l'acabament del segle XII, i probablement la més antiga representació de Crist sofrent en aquest sector oriental (4).

La creu potençada no apareix en aquest sector fins el començament del segle XIII, acompanyant les majestats de la Trinitat i de la Llagona, ambdues creus ben comentades per Marcel Durliat (5) a *Christs romans*. Aquestes creus substituïren les antigues creus rectangulars que duïen aquestes majestats (datades per Durliat de principis del segle XII); substitució potser coincident amb la reforma que sofriren ambdues imatges en aquella època, amb desgraciats empastaments i repintats.

*Crist de Salardú
(R. Bastardes S-195.1961)*

La tradició no interrompuda de creus rectangulars acaba, doncs, en aquest sector en iniciar-se el segle XIII. Però si la diversitat de formes que mostren les creus posteriors deriva, sens dubte, d'un canvi de gustos i obeeix uns criteris decoratius, no puc creure que la sola estètica, sense raons més profundes, tingués prou força per trencar unes formes tan llargament consolidades i, de fet, no les trencà en aquest sector fins el segle XIII, en iniciar-se la decadència de la mística triomfant. Cal creure, doncs, que hi hagué un motiu més determinant, i que la creu recta es transformà en creu potençada per tal de proporcionar un espai digne a les figures pintades de Maria i Joan, i convertir així una "*majestat*" en un "*calvari*"; o sigui, quan la mística dolorosa s'introduí també al sector oriental. Després vingué la modificació de les imatges i àdhuc la decapitació d'algunes majestats vestides.

En canvi, a l'extrem nord-occidental de Catalunya, totalment dominat de bell antuvi per la mística dolorosa, l'adaptació de la creu potençada, afegint als crucifixos el concepte dels calvaris, fou una evolució normal i lògica, dins la mateixa mentalitat, i no calgué violentar res, sinó només copiar la idea que ja venia donada des de feia segles, per les diminutes representacions dels *encolpia*, o més recentment per les creus llemosines.

L'aparició de la creu potençada a les talles monumentals del crucifix està datada, perquè és una creu d'aquesta mena la que porta el Crist 1147, i és considerada contemporània de la imatge. I encara podem afegir-hi la creu del Crist de Salardú, que pot ser-li una mica anterior perquè és més sòbria i més definidora del tipus, i amb l'avantatge de conservar una policromia que identifica i justifica el concepte.

Després, és clar, trencat l'esquema primitiu, i perdut el gust per la sobrietat lineal de la creu lliça, totes les formes eren admissibles perquè no necessitaven cap justificació. Diu Manuel Trens (6) que "*els motius decoratius tant poden significar època avançada com recursos econòmics més abundants. Fora de les creus florejadades, imitant les d'orfebreria, totes les altres podien molt bé coexistir*".

En realitat, la creu monumental com a objecte plàstic no dóna gaires possibilitats de caire estructural, encara que sigui rica en possibilitats decoratives. Cal recordar també el seu invariable valor de símbol de la Redempció, valor que pot ser augmentat amb l'afegit d'altres símbols però que resta diluït amb transformacions estructurals injustificades.

Per acabar cal dir que són poques les creus potençades que conservem del nostre romànic. Com a ben significatives, només podem indicar al sector nord-occidental, a més de les creus del Crist 1147 i del de Salardú, ja esmentades, la de la Majestat de Taüll, sense cap (ara al Museu Marès), i de la petita Majestat de Boí recentment exposada a "Millenium" (que tants records personals em porta de mossèn Josep Camarassa). I, en part, potser la d'Escunyau.

Al sector oriental de Catalunya, a més de les creus de la Trinitat i de la Llaguna, són molt significatives: la del Museu Episcopal de Vic, que ara sosté la Majestat de St. Boi, la d'Envalls a l'Institut Amatller, la del Crist 3916 del Museu d'Art de Catalunya (que imita les creus de Llemotges), i la creu desapareguda, que duia el Crist de la col·lecció Soler i Marc (ara sense creu).

NOTES:

1.- Manuel Trens i Ribas; *Les majestats catalanes*. "Monumenta Cataloniae", vol. XIII. Barcelona 1967, pàg. 95 i figs. IV i V.

2.- Josep Gudiol i Cunill; *Les creus d'argenteria a Catalunya*, a "Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans", vol. VI, Barcelona 1915-20, pàg. 21.

- 3.- Rafael Bastardes i Parera; *Les talles romàniques del Sant Crist a Catalunya*, Barcelona 1978. Artestudi, Col.l. "Art Romànic" núm. 9, pàgs. 91 i 92.
- 4.- Rafael Bastardes i Parera; *Les majestats nues a Catalunya*, a "Quaderns d'estudi medievals" núm. 11, Barcelona, març 1983, pàg. 47.
- 5.- Marcel Durliat; *Christs romans*, Perpinyà 1956, pàgs. 16 i 34.
- 6.- Manuel Trens i Ribas; ob. cit. 1967, pàg. 94.

BIBLIOGRAFIA

TAKEYOSHI TANUMA: *Romànic català*. Iwanami Shoten, Publishers. Tokyo, 1987. 178 pàgs., amb il.lustracions. Text en japonès.

Conjunt de 131 fotografies representatives i a la vegada explicatives dels principals monuments arquitectònics i obres d'art de pintura i escultura del romànic català; molt poques d'aquestes fotografies són de caire anecdòtic. Prefaci de Yoshie Hotta, text de Junichi Yano i fotografies de Takeyoshi Tanuma. El llibre és escrit en japonès, amb traducció catalana dels peus explicatius de les fotografies. Obra, creiem, de gran interès per a la divulgació de l'art romànic de la nostra terra al Japó.

* * *

Tona. 889-1989. Mil cent anys de la consagració de l'església de Sant Andreu de Tona. Programa d'actes. Vic, 1989. Sense paginar i amb il.lustracions.

Edició i traducció al català de l'acta de consagració d'aquesta església del castell de Tona (13 de gener 889), amb comentaris de Miquel Coll i Alentorn: *Les actes de consagració com a element historiogràfic*; Manuel Rovira i Solà: *L'acta de consagració i dotació de l'església del castell de Tona (13 de gener del 889)*; Anscari M. Mundó: *Aspectes paleogràfics i diplomàtics*; Joan Bastardes i Parera: *La llengua*; Joaquim Garrigosa i Massana: *L'acta de consagració de l'església del castell de Tona i la seva importància musical*; Antoni Pladevall i Font: *L'església antiga de Sant Andreu de Tona, El castell de Tona, La població de Tona i Santa Maria del Barri*; i Jordi Sarri i Vilageliu i Josep Ma. Claparols Pericas: *La restauració de les esglésies del turó del castell*.